

Moninkertainen pelko uhkaa tutkimuksen ja opetuksen vapautta

Leena-Maija Rossi

Tämän vuosituhannen alussa suomalainen sukupuolentutkija saattoi silloin tällöin saada kirjepostia, jossa teititellen kerrottiin tutkijalle tämän toimivan jumalan tahtoa vastaan, edistävän Raamatussa Sodomaan ja Gomorraan liitettäviä asioita ja päätyvän lopulta samaan paikkaan muiden synnintekijöiden kanssa. Evoluutiopsykologiasta innostuneet ja miesten yhteiskunnallisesta asemasta huolestuneet tahot ryhtyivät julkaisemaan feminististä tutkimusta kyseenalaistavia pamfletteja ja saivat jonkin verran näkyvyyttä myös valtamediassa.¹ Nyt tuo toiminta tuntuu volyymitaan sängen vaatimattomalta ja vaikutuksiltaan melko harmittomalta. Vuonna 2020 ilmestyneessä antologiassa *Tieteen vapaus ja tutkijan sananvapaus* teoksen toimittajat Esa Väliverronen ja Kai Ekholm toteavat, että 2010-luvulla tutkijoiden sananvapauteen liittyvä keskustelu ja tutkimus virisivät uudella tavalla. Tämä liittyi jatkuvasti lisääntyneisiin tieteen vapauden ja tutkijoiden sananvapauden rajoituksiin, jotka juontavat yhtä lailla autoritaarisen populismin nousuun Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa kuin autoritaarisen hallinnon nousuun eri puolilla maailmaa. (Väliverronen & Ekholm 2020.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa ollaan, ikävä kyllä, mukana tässä suuntauksessa. Jo vuonna 2015 toteutettu Tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan (TJNK) kysely² osoitti, että tutkijat ovat joutuneet ja joutuvat uhkailun ja suoranaisten vainon kohteeksi

erityisesti sosiaalisessa mediassa. Internet, joka yhtäältä on tällä vuosituhannella mullistanut tutkitun tiedon saatavuuden ja leviämisen, on toisaalta myös mahdollistanut tutkijoiden näkemysten vihan täyteisen ja epäanalyttisen laajamittaisen kyseenalaistamisen. Häiritsijöiden profiilista kertoo paljon se, että he kohdistavat uhkailua esimerkiksi ympäristön, ravitsemuksen, rasismin, maahanmuuton ja monikulttuurisuuden tutkijoihin – sekä sukupuolentutkijoihin (Väliverronen & Ekholm 2020, 12; Särämä 2022). Merkilläpantavaa on myös se, että TJNK:n kyselyn mukaan sukupuolittunutta halventamista kohdanneista tutkijoista 79 % oli naisia ja 17 % miehiä (TJNK 2015, 7). Häirintä ei myöskään rajoitu sosiaaliseen mediaan, eikä sitä tapahdu vain anonymiteetin suojissa, vaan tutkija-opettajat kohtaavat sitä myös kursseillaan yliopistoilla (Partti 2023).

Yliopistotyönantaja on pitkään ollut tutkijoihin ja opettajiin kohdistuvan häirinnän äärellä hiljainen tai neuvoton. Tämä on tietenkin vakava asia, koska kysymyshän on kiusaamisesta, jonka voi nykyisessä poliittisessa tilanteessa sanoa saavan yhteiskunnallisen käytännön mittaluokan. Itse olen puhunut jopa kiusaamisyyhteiskunnasta – luonnehdintaa tukee esimerkiksi se, että asiantuntijoiden tiedon ja näkemysten kyseenalaistamisen voidaan sanoa olevan jo ”muodikasta” (Väliverronen & Ekholm 2020, 12).

¹ Näiden kiistakirjoitusten argumentaation kritiikistä ks. esim. Rolin 2006.

² Kysely toteutettiin verkkokyselynä toukokuussa 2015. Vastauksia tuli 525, joista täydellisiä 350.

Tänä syksynä kuitenkin niin Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI kuin Suomen Akatemia ovat ottaneet selkeästi kantaa häirintään, ja ainakin osalla yliopistoja on jo prosesseja työntekijöidensä tukemiseksi (ks. esim. Särmä 2023). Akatemia on vastannut tiukkasävyisesti rahoitettujen tutkijoiden ja Akatemian työntekijöiden maalittamiseen ja tuonut esiin hankkeista häirintätarkoituksessa tehtyjen tietopyyntöjen kuormittavuuden (SA 2023). Yliopistoissa on jouduttu miettimään myös, kuinka puuttua opetustilanteissa tapahtuvaan opettajien ja kanssopiskelijoiden häiritsemiseen sekä asiallisesta opetuksesta kantelemiseen.

Yksittäiseen tutkijaan suunnattu someviha on ahdistavaa eikä kenenkään pitäisi tekemänsä tutkimuksen vuoksi joutua sietämään argumentoimattomaa, henkilöön käyvää, rasistista, misogynistista, trans- tai homofobista – ylipäänsä ennakkoluuloihin ja tietämättömyyteen perustuvaa lokaamista. Kuten feministikollegani Saara Särmä (2023) on todennut, ”somessa huutelu ei ole tiedettä edistävää kritiikkiä, vaikka jotkut toisin yrittävät esittää”. Kansalaisyhteiskunnasta nouseva uhkaava, loukkaava ja leimaava ”palaute” on kuitenkin vain yksi tutkimukseen kohdistuva kontrollin muoto. Esa Väliverronen ja Sampsa Saikkonen (2020) ovat hahmottaneet lisäksi kolme muuta rajoittamisen tapaa: organisaation kontrollin, tutkijoiden keskinäisen kontrollin sekä tutkimuksen taloudellisen ja poliittisen ohjauksen.

Viimeisimmästä tuore esimerkki on Orpon konservatiivihallituksen tekemä päätös vuoden 2024 strategisen tutkimuksen hankerahoituksesta (Valtioneuvoston päätös VNK/2023/22). Strategisen tutkimuksen neuvosto (STN) itse ehdotti rahoituksen vuositeemoiksi demokratian tulevaisuuden tutkimista, veden laaja-alaista tutkimista ”hyvinvoinnin, turvan ja rauhan elementtinä” sekä maahanmuuton, työn ja hyvinvoinnin vaikutuksia. Jälkimmäinen aihe ei kelvannut perussuomalaisille, jotka *Helsingin Sanomien* mukaan olivat esittäneet ”huolensa” siitä, että STN:n ohjelmakokonaisuudessa ei käsiteltäisi ”riittävästi maahanmuuton negatiivisia piirteitä”. Vuodenvaihteeseen venyetyt hallituksen päätöksen mukaan vuoden 2024 teemat ovat vesi ja demokratia. STN:n esittämän maahanmuutoteeman valmistelua jatketaan ”itsenäisesti vuoden 2025 teemaksi”. (Paananen 2023.) Lykkäyspää-

tös merkitsee poliitikkojen poikkeuksellista kävelyä tiedeyhteisön edustajien yli: valtioneuvosto ei ole kertaakaan aiemmin puuttunut sisällöllisesti STN-teemoihin (ema.). Kysymys herää myös sen suhteen, ketkä maahanmuutoteemaa ”itsenäisesti” valmistelevat jatkoon. Entä millaisilla tutkimushankkeilla on vuonna 2025 mahdollisuus saada rahoitusta? Jos teema kehystetään negatiivisesti eikä hakemuksia tule riittävästi, voidaanko sen perusteella esittää poliittinen johtopäätös, että maahanmuuton tutkimusta ei tarvitse rahoittaa?

Tutkimuksen vapautta pyritään toden teolla nyt kaventamaan, niin ”alhaalta päin” somen kiihokkammiosta nousevalla ”palautteella” kuin poliittisten päättäjien taholta. Molemmat ovat omiaan ruokkimaan pahimmillaan sekä organisaation kontrollia että tutkijoiden keskinäistä kontrollia ja tutkijoiden itesensuuria. Olemme tilanteessa, jossa moninkertainen pelko voi päästä rajaamaan tutkimuksen ja opetuksen vapautta. Konservatiivisesti ja populistisesti todellisuuteen suhtautuvat pelkäävät tietoa, joka ei anna maailmasta (esimerkiksi sukupuoliesta ja seksuaalisuudesta, ympäristön tilasta, maahanmuutosta, rodullistamisesta ja ravitsemuksesta) yksinkertaistavia vastauksia. Tutkijat saattavat pelätä ja ennakoita työstään tulevaa palautetta – aikana, jolloin heihin kohdistuu myös vahvoja odotuksia yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta (Ekholm & Väliverronen 2020, 13). Poliitikot voivat pelätä toisiaan tai yksinkertaisesti suostua kyynisiin ideologisiin kauppoihin saavuttaakseen omat tavoitteensa.

Tätä kirjoittaessa TJNK on vastikään tehnyt uuden kyselyn tutkijoiden ja muiden asiantuntijoiden sananvapauden toteutumisesta ja siihen kohdistuvista uhkista. Kyselyn saatesanoissa todettiin: ”Tutkijoiden sananvapaus on vapaan tieteen ja luotettavan tutkitun tiedon edellytys. Sananvapaus toteutuu, kun tieteenharjoittajat – tutkijat ja asiantuntijat – voivat kenenkään estämättä puhua julkisesti tutkimustuloksistaan ja asiantuntemuksensa piiriin kuuluvista asioista.” SUNSin uutena foorumina tälle puheelle on vapaamuotoisten afterwork-tilaisuuksien sarja, joka aloitettiin loppusyksystä 2023. Ensimmäisillä afterworkeilla alustivat Orpon hallituksen politiikasta suhteessa tasa-arvoon ja rasismiin Anna Elomäki (TUNI) ja Suvi Keskinen (HY). Samoilla afterworkeilla palkittiin Åbo Akademin opiskelija Nia

Renee Sullivan pro gradustaan *Disposing of the narrative: How Black women make meaning of gendered racial socialization messages in Finland*. Afterworkit jatkuvat keväällä 2024, ja aivan uudenlaisen alustan yhteiselle tutkimuskeskustelulle tarjoavat myös Tampereen yliopiston sukupuolentutkimuksen, SUNSin, Suomen Miestutkimuksen seuran SUMSin, Suomen Queer-tutkimuksen seuran SQS:n ja Trans-tutkimusverkoston heti vapun jälkeen yhdessä järjestämät tutkimuspäivät, teemanaan *Paluu juurille – Återkomsten till rötterna – Return to the Roots*.

Toivotan meille kaikille vuonna 2024 rohkeutta edelleen puhua omasta tutkimuksestamme, asiantuntemuksemme ja tietomme pohjalta, ja rohkeutta tuoda esiin sukupuolentutkimuksen yhteiskunnallista merkitystä. Tiloja ja paikkoja tälle puheelle riittää.

Helsingissä 29.12.2023

Leena-Maija Rossi, puheenjohtaja

Leena-Maija Rossi on sukupuolentutkimuksen professori Lapin yliopistossa.

KIRJALLISUUS

- Paananen, Veera (2023) Hallitus päätti ensi vuoden teemat strategiselle tutkimukselle – Maahanmuutto ei päässyt mukaan. *Helsingin Sanomat* 28.12.2023. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000010085636.html> (haettu 2.1.2024).
- Partti, Helen (2023) Seksuaalivähemmistöistä on puhuttava – tutkijat kohtaavat kovakorvaisuutta. *TJNK* 19.12.2023. <https://tjnk.fi/fi/ajankohtaista/seksuaalivahemmistoista-puhuttava-tutkijat-kohtaavat-kovakorvaisuutta> (haettu 2.1.2024).
- Rolin, Kristina (2006) Näyttö naistutkimuksen epätieteellisyydestä jäi esittämättä. *Tieteessä tapahtuu* 24:8, 57–61.
- Suomen Akatemia (2023). Suomen Akatemia tuomitsee virkamiehiin ja tutkijoihin kohdistuvan häirinnän. <https://www.aka.fi/suomen-akatemian-toiminta/ajankohtaista/tiedotteet-ja-uutiset/2023/suomen-akatemia-tuomitsee-virkamiehiin-ja-tutkijoihin-kohdistuvan-hairinnan/> (haettu 2.1.2024).
- Särmä, Saara (2023) Tutkijoiden häirintä on vastenmielinen some-ilmio – nyt lähetellään tietopyyntöjä Suomen Akatemialle. *Rapport* 22.12.2023. <https://www.rapport.fi/saara-sarma/tutkijoiden-hairinta-on-vasenmielinen-some-ilmio-nyt-lahetellaan-tietopyyntoja-suomen-akatemialle-a314d9?fbclid=IwARoYoAoKaArnsvKfHEkhaohZQKqoSxwZ88aPWAZXD-wSFMdDv8LQ2lYxtPtg> (haettu 2.1.2024).
- Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta TJNK (2015). Kysely tutkijoiden asiantuntijaroolissa saamasta palautteesta. Tulosityhteenvedo. <https://www.tjnk.fi/sites/tjnk.fi/files/TJNK-kysely-palautteestatulosyhteenvedo-22122015.pdf> (haettu 2.1.2024).
- Valtioneuvoston päätös VNK/2023/22. Strategisen tutkimuksen teema-alueet vuodelle 2024. <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=602> (haettu 17.1.2024).
- Väliverronen, Esa & Ekholm, Kai (2020) Johdanto: Vaapaan ajattelun ja tutkimuksen tila kaventuu maailmalla. Teoksessa Väliverronen, Esa & Ekholm, Kai (toim.) *Tieteen vapaus ja tutkijan sananvapaus*. Tampere: Vastapaino, 7–23.
- Väliverronen, Esa & Sampsa Saikkonen (2020) Tutkijat vaikenavat itsesuojeluvaistonsa perusteella – kokemuksia tieteen vapauden ja sananvapauden puolesta. Teoksessa Väliverronen, Esa & Ekholm, Kai (toim.) *Tieteen vapaus ja tutkijan sananvapaus*. Tampere: Vastapaino, 283–318.